

ЧЫГЫШ ТААНУУНУН МАСЕЛЕЛЕРИ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ISSUES OF ORIENTAL STUDIES

e-ISSN: 1694-8653

№2/2025, 10-16

УДК: 76.84.

DOI: [10.52754/16948653_2025_2_2](https://doi.org/10.52754/16948653_2025_2_2)

АФГАНИСТАНДАГЫ РАДИКАЛДЫК ТАЛИБАНДАР КЫЙМЫЛЫ

РАДИКАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ ТАЛИБАН В АФГАНИСТАНЕ

RADICAL TALIBAN MOVEMENT IN AFGHANISTAN

Бабаева А.Д.

Бабаева А.Д.

Babaeva A.D.

доцент, Ош мамлекеттик университети

доцент, Ошский государственный университет

Associate Professor, Osh State University

adbabaeva@oshsu.kg

Ташматова З.А.

Ташматова З.А.

Tashmatova Z.A.

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Masters Student, Osh State University

ztashmatova@oshsu.kg

АФГАНИСТАНДАГЫ РАДИКАЛДЫК ТАЛИБАНДАР КЫЙМЫЛЫ

Аннотация

Илимий макала Афганистан Талибан кыймылынын 1996-жылдын күзүндө Кабулда түзүлгөнгө чейинки тарыхына арналган. Афганистандагы жаңжал 50 жылдан ашык убакыттан бери өзүнүн жогорку эл аралык актуалдуулугун, анын ичинде аймактык коопсуздук чөйрөсүндө да сакталып келет. Бул контекстте ооган жаңжалындагы негизги фактордун – Талибан кыймылынын пайда болушунун ички жана тышкы себептерин илимий түшүнүүнү өнүктүрүү маанилүү экенин билдирет. Бул өзгөчө 2021-жылдын 15-августунда Талибан Кабулду жана өлкөнүн провинцияларынын басымдуу бөлүгүн кайрадан көзөмөлгө алгандан бери актуалдуу болуп калды. Макаланын максаты талиптердин аскердик-саясий процесске катышуусунун биринчи этабындагы кыймылдын негизги мотивдерин, ошондой эле актуалдуу бойдон калууда талиптердин пайда болушунун терең ички жана тышкы себептерин иликтөө жана талдоо болуп саналат.

Ачкыч сөздөр: Афганистан, Талибан, Пакистан, пуштундар, дин, согуш, коопсуздук

РАДИКАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ ТАЛИБАН В АФГАНИСТАНЕ

RADICAL TALIBAN MOVEMENT IN AFGHANISTAN

Аннотация

Статья посвящена истории афганского движения «Талибан» с момента появления движения и до установления его власти в Кабуле осенью 1996 года. Конфликт в Афганистане на протяжении более 50 лет сохраняет свою высокую международную актуальность, в том числе, для сферы региональной безопасности. В этом контексте важным является формирование научных представлений о внутренних и внешних причинах возникновения главного фактора, афганского конфликта – движения «Талибан». Это становится особенно актуальным после 15 августа 2021 года, когда талибами был вновь установлен контроль над Кабулом и подавляющим большинством провинций страны. Целью статьи является рассмотрение и анализ основных мотиваций движения на первом этапе участия талибов в военно-политическом процессе, а также сохраняющие актуальность глубинные внутренние и внешние причины самого появления «Талибана».

Abstract

The article is devoted to the history of the Afghan Taliban movement from the moment the movement emerged until its establishment of power in Kabul in the fall of 1996. The conflict in Afghanistan has remained highly relevant internationally for over 50 years, including for regional security. In this context, it is important to form scientific ideas about the internal and external causes of the main factor in the Afghan conflict - the Taliban movement. This becomes especially relevant after August 15, 2021, when the Taliban regained control over Kabul and the vast majority of the country's provinces. The purpose of the article is to consider and analyze the main motivations of the movement at the first stage of the Taliban's participation in the military-political process, as well as the deep internal and external reasons for the emergence of the Taliban, which remain relevant.

Ключевые слова:

Афганистан, Талибан, Пакистан, пуштуны, религия, война, безопасность

Keywords:

Afghanistan, Taliban, Pakistan, Pashtuns, religion, war, security

Киришүү

Ислам саясий кыймылынын көйгөйү азыркы учурдун актуалдуу маселелеринин бири. ХХ-кылымдын акыркы он жылдыктарында мусулман өлкөлөрүндө тарыхнаамада «ислам кайра жаралуусу» деп аталган диний-саясий агымдын күчөшү байкалган. Бул ХХ-кылымдын экинчи жарымында белгилүү бир тарыхый мезгилдерде диний жана саясий күчтөр чечүүчү ролду ойногон. Бул маселе негизинен Афганистандагы окуяларды чагылдырылган. Анткени мамлекеттик түзүлүштүн өзгөчөлүгү менен исламдын радикалдашуусу ортосунда белгилүү бир байланыш бар. Буга байланыштуу структурасы жана таасири күчү жагынан эң чоңдордун бири болгон Талибан кыймылына өзгөчө көңүл бурулууда. Бул Афганистан бийлик саясий ислам өкүлдөрүнүн колуна өткөн биринчи өлкөлөрдүн бири болуп калды. Бул кыймыл 1996-жылы Кабулда бийликти басып ала алган жана беш жыл бою өлкөнүн 10 аймагын толук көзөмөлгө алуу үчүн күрөшүп, бир эле учурда Афганистанда катаал ислам диктатурасынын режимин орнотууга аракет кылган. Кыймылдын пайда болушу көбүнчө Афганистандын ички саясий жана экономикалык өнүгүүсүнө байланыштуу. [1, с.15] 90-жылдардагы өлкө ички жагдайлардын өз ара аракеттенүүсүнөн эмес, ооган окуяларына тышкы актерлордун активдүү катышуусунан улам келип чыккан курч ички чыр-чатактардан, өзгөчө Афганистан менен чектеш аймактын геостратегиялык маанисин эске алуу менен кача алган жок. 2001-жылдагы окуялардан кийин, изилдөөчүлөрдүн айтымында, Афганистандын тагдыры көп жагынан дүйнөлүк коомчулук Талибанга канчалык ийгиликтүү таасир эте аларынан көз каранды экенин далилдеген.

Ислам терроризми өзгөчө жигердүүлүк менен көрүнгөн Борбор Азия чөлкөмүндөгү талип кыймылынын таасиринин күчтүүлүгү менен да шартталган жана эксперттердин пикири боюнча, аймактын өзү стратегиялык кызыкчылыктардын чөйрөсүнө кирген. Социалисттик курулуштун процессинде топтолгон проблемалар жана карама-каршылыктар бүткүл постсоветтик мейкиндиктин социалдык-саясий жана идеологиялык карама-каршылыктардын аренасына айланышына түрткү берген. Анын натыйжасында калктын турмуш деңгээлинин кескин төмөндөп кетишине, кылмыштуулуктун өсүшүнө, үстөмдүк кылууну талап кылган түрдүү саясий күчтөрдүн жана диний саясий партиялардын пайда болушу өз таасирин билдирген.

Нааразычылык терроризм жана экстремизм сыяктуу ачык формага өтүп, коомдук кыймылдардын пайда болушуна түрткү болот, анын жүрүшүндө лидерлер, программалар жана ураандар коюлат. Андан башка кызыкчылыктарды коргоо идеологиясы калыптанат. Афганистан менен узак чек арасы гана эмес, лингвистикалык, этникалык, маданий, тарыхый жана диний коомчулугу да бар Тажикстан Республикасында коопсуздукту жана туруктуулукту камсыз кылуу үчүн бул көйгөйдү изилдөө өзгөчө актуалдуу. Бул жагынан алганда, [2, с.18] Афганистандагы саясий кырдаал жана саясий исламдын жогорку ролу Борбор Азия республикасында исламдын саясатташып кетишине таасирин тийгизиши мүмкүн. Ошентип, Талибан кыймылынын тарыхын анын Борбордук Азия чөлкөмүндөгү эл аралык кырдаалга тийгизген таасиринин контекстинде изилдөө, ошондой эле ислам экстремизмдин коркунучтарын жеңүүнүн тарыхый тажрыйбасы илимий мааниге ээ жана актуалдуу.

Борбордук Азия эл аралык саясий аймак катары каралат, башкача айтканда «бүтүндөй эл аралык мамилелерде ага кандайдыр бир бүтүндүк жана автономия берген спецификалык

өзгөчөлүктөрү менен мүнөздөлгөн мейкиндик бирдиги» Афганистанда болуп жаткан окуялар Борбордук Азиянын коопсуздугуна түздөн-түз таасирин тийгизет. Өзгөчө үч кошуна өлкө Тажикстан, Өзбекстан жана Түркмөнстан жабыркады. Ошентип, Афганистандагы Тажикстан менен чек арасы 1309 чакырымга, Өзбекстан менен 156 чакырымга, Түркмөнстан менен 854 чакырымга созулат. Афганистандагы түндүк-чыгышында, Панджшир жана Саланг дарыяларынын өрөөндөрүндө бул өлкөнүн экинчи улутунун, тажиктердин өкүлдөрү компакттуу жашашат. Түндүк Афганистандын Өзбекстан менен чектешкен борбордук райондорун 1,5-2 миллион өзбектер (Ооганстандын калкынын 9%ке жакыны), ал эми анын Түркмөнстан менен чек арага жакын жайгашкан түндүк-батыш райондорун 500 миңге чейин түркмөндөр басып алышкан. Демек, чек аранын эки тарабындагы элдердин тарыхый, маданий жана тилдик жалпылыгы. [3, с.40] Бул жагдайлар Ооганстандагы окуянын Борбор Азия мамлекеттеринин түштүк капталына, биринчи кезекте Тажикстан менен Өзбекстанга таасирин күчөттү.

Борбордук Азия мамлекеттеринин (элиталардын) өз алдынча өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрү да түрткү болгон. Кырдаалды СССР кулагандан кийин дароо Борбордук Азия өлкөлөрүндө болгон системалуу саясий, экономикалык, маданий, руханий жана идеологиялык кризис курчутту. Борбордук Азиянын коопсуздугуна реалдуу коркунуч Афганистандагы кырдаалдан эмес, афган талиптеринин кыймылынын таасир зонасын кеңейтүү фактору жана алардын келечекте бул өлкөдө бийликке келиши мүмкүн. Ооганстандагы Талибан режими Борбор Азия республикаларынын – Тажикстан, Өзбекстан, Кыргызстандын согушкерлерине жана Кытайдан келген уйгур сепаратисттерине аскердик даярдыктан өтүү, баңги аткезчилиги аркылуу каражат алуу үчүн ыңгайлуу шарттарды түзүп берип, тажиктер аралык кагылышуу мезгилиндеги айрым күчтөрү бул нерседен пайда көрүшкөн. [4, с.27] Фергана өрөөнүндө, Шинжаңда, Индияда, Сирияда жана башка мамлекеттерде белгилүү окуялар учурунда Өзбекстандын чек ара аймактарына жана Кыргызстандын түштүк облустарына басып кирген өзбекстандык согушчандарынын базалары да бар. Ооганстанда талиптер башка этникалык топторго каршы жүргүзгөн дискриминациянын жана этникалык тазалоонун кесепетинен Ооганстандагы жаңжал Борбордук Азиянын бардык өлкөлөрүн камтыган масштабдуу согушка айланып кетүү коркунучу бар. Борбордук Азия өлкөлөрүнүн аймактык жана улуттук коопсуздугуна негизги коркунучтар системасында экстремизмдин башка белгилүү түрлөрүнүн ичинен (саясий, этникалык ж. . Бул алардын диний уюмдарынын мамлекеттин пайдубалына доо кетирүүгө жана акыр аягында түрдүү өлкөлөрдүн коомдук-саясий системасын өзгөртүүгө багытталган радикалдуу идеологияны жайылтууга багытталган ишмердүүлүгү. Эл аралык коалициялык күчтөрдүн анча-мынча ийгилиги, региондун кээ бир өлкөлөрүнүн ичиндеги репрессиялык ийгиликтерге каршы күрөшүүдө жетишилгени ачык эле көрүнүп турат. Радикалдуу исламчылар эйфорияны жаратпашы керек. [5, с.248] Экстремисттик уюмдардан Борбордук Азия өлкөлөрү үчүн орто жана узак мөөнөттүү келечекте потенциалдуу коркунучтар жок кылынган жок, алар дагы эле сакталууда. Белгилүү бир позициясын жоготконуна карабастан, радикалдуу ислам уюмдары жалпысынан аймактын ичинде активдүү, анын ичинде куралдуу иш-аракеттерди жүргүзүү перспективасынан баш тартышкан эмес. Белгилүү болгондой, Талибан бийлигинин тушунда Ооганстандын аймагы чындыгында экстремисттик жана террористтик уюмдардын мүчөлөрүн даярдоонун дүйнөлүк борборуна, ошондой эле радикалдык идеологияны глобалдык жайылтуу үчүн кандайдыр бир штабга айланды.[6, с. 476] Бир жагынан, Өзбекстан Ислам Кыймылы сыяктуу Борбор

Азиянын бир катар өлкөлөрүндөгү диний-экстремисттик уюмдарга талибдердин көрсөткөн колдоосу алардын сапаттык жана сандык жактан олуттуу өсүшүнө шарт түздү. Бул Борбордук Азия мамлекеттеринин башкаруучу элитасын бул көйгөйгө олуттуураак мамиле кылууга мажбурлады жана ЖККУнун колдоосу менен аймактык коопсуздукту камсыздоонун натыйжалуулугун жогорулатты. Азыркы учурда, негизинен Ооганстандын улуттук куралдуу күчтөрү тарабынан антитеррордук операция улантылып жатканына карабастан, радикал исламчылардын Борбор Азия аймагына түз экспансия маселеси жакынкы келечекте чечилиши күтүлбөйт, бул өлкөдөгү кырдаал азыркы учурда белгилүү позитивдуу перспективаларсыз калууда. Ооганстандагы азыркы кризистик тенденциялар Ооганстандагы "Аль-Каида" жана "Талибан" менен байланышкан террористтик инфраструктураны жок кылуу боюнча аскердик операция логикалык жыйынтыкка келе электигин жана ошого жараша бүгүнкү күндө Ооганстанда жаңы күчтөрдүн пайда болушу үчүн бардык өбөлгөлөр бар экенин көрсөтүп турат. куралдуу кагылышууларга айланып кетиши мүмкүн болгон карама-каршылыктар жана чыр-чатактын линиялары. Көптөгөн эксперттердин айтымында, бул өлкөдөгү азыркы кырдаал көп жагынан 1994-жылга чейинки, Ооганстанда талиптер бийликке келгенге чейинки мезгилге окшош. [7, с.457] Ушуга байланыштуу, алардын өкүлдөрүн күч түзүмдөрүнө жарым-жартылай аралаштырган учурда, радикал исламчылардын Ооганстандын саясий сахнасына кайра кайтып келүү ыктымалдыгы кыйла жогору. Борбордук Азиянын бир катар өлкөлөрүнүн жана араб өлкөлөрүнүн көмүскө экстремисттик диний-саясий уюмдары кайрадан Ооганстандын радикал исламчыларынын табигый кызыкдар өнөктөшүнө айланат. Учурда Борбор Азиядагы радикалдык кыймылда биринчи скрипканы башка исламчыл партия Хизб ут-Тахрир аль-Ислами (Боштондук Ислам партиясы) ойноп жатат. Ал өзүнүн негизги максаты катары бардык мусулман өлкөлөрүндө ислам халифатын түзүүнү көздөйт. 56 Борбордук Азияда ал өзүнүн идеяларын кеңири жайылтууда, бардык мүмкүнчүлүктөрдү колдонуу менен, биринчи кезекте Өзбекстанда, Тажикстанда жана жакында эле Кыргызстанда жана Казакстанда массалык тиражы жолго коюлган баракчаларды таркатууда. Тажикстан менен Өзбекстандагы фундаментализмдин үрөнүн «Мусулман агайындар» жана «Хизб-ут-Тахрир» уюмдарынан тышкары Афганистанга советтик аскерлер турганда барып, котормочу болуп, кээде моджахеддерге өтүп кеткен тажиктер менен өзбектер алып келишкен. [8, с. 536]. 1992-жылы апрелде Кабулда моджахеддер бийликке келгенден кийин алардын Борбор Азия мамлекеттерине каршы бузукулук аракеттери мамлекеттик саясаттын даражасына көтөрүлгөнү маалым. 1993-жылдын март-апрель айларында тажик оппозициясын каптаган репрессиялардан кийин Тахир Юлдашев Тажикстанда «Адолат Уюшмасы» («Адилет коому») кыймылын түзгөн. 1993-жылы Ооганстанга көчүп, Өзбекстандын Ислам кайра жаралуу партиясынын амири жана тажик оппозициясынын лидери катары Тажикстан Ислам кайра жаралуу кыймылынын төрагасынын орун басары болуп дайындалган. Т.Юлдашевдин ортомчулугунун аркасында 1997-жылга карата Борбор Азиянын бардык мамлекеттеринен 300дөн ашык адам Ооганстандын машыгуу лагерлеринде окутулган. Негизинен булар 28 жашка чыга элек, экономикалык абалдын начарлашынан улам окууга же жумушка орношуу мүмкүнчүлүгүнөн ажыраган жаштар. Өзбекстан ислам кыймылынын лидерлеринин бири Д.Намангани Тажикстандын Каратегин өрөөнүнүн аймагына өзүнүн лагерин курган. Ошол эле учурда ал талибдердин кызматтар аралык чалгындоо кызматы менен дайыма байланышта болгон. Кийинчерээк Тажикстандын түндүгүндө Намангани аскердик базалардын жана машыгуу лагерлеринин бүтүндөй тармагын түзгөн. Алардын көбү Жыргатал жана Гарм райондорунда жайгашкан. Наманганинин отряды Өзбекстандан келген диний

диссиденттерден да, бир катар мусулман өлкөлөрүнөн келген жалданма аскерлерден да толукталган. [9, с. 94] 1990-жылдардын ортосунан тарта Ооганстандагы ислам оппозициясынын лидерлери каражат чогултууга активдүү киришкен. КОРУТУНДУ. Ош 1994-1995-жылдары Ооганстандын Өзбекстандын аймактарында чоң суммадагы жардамдарды чогултушкан. Талибдер өзбек оппозициясына курал-жарак жана баңгизат менен анын ишмердүүлүгүн каржылоого жардам берген. 1999-жылы Талибан кыймылынын жетекчилиги Ооганстанда жашаган Өзбекстан ислам кыймылынын активисттери жана алардын үй-бүлө мүчөлөрүнүн муктаждыктары үчүн 50 миң доллар бөлгөн. 1999-жылы Ооганстандагы рекорддук арийим жыйымы исламчылардын ошол эле жылы Кыргызстанга, 2000-жылы Кыргызстан менен Өзбекстанга басып киришине шарт түзүп бериши мүмкүн. БЭКтин лидерлери күч түзүмдөрүнө киргенден кийин өзбек тектештер аларга жүк болуп калышты. Тажикстанда президенттик жана парламенттик шайлоонун алдында бийлик менен оппозиция бири-бирине карата маанилүү жана алгылыктуу кадамдарды жасады. БУУнун ошол кездеги лидерлеринин бири Акбар Тураджонзода Жума Наманганиге ислам оппозициясынын жетекчилигине Тажикстандын аймагында өз элинин болушу оор жүк болуп жатканын ачык айткан жана БУУ лидери Саид Абдулло Нури, согушкерлердин аракеттеринен өзүн ажыратууга аракет кылып бир нече жолу билдирүүлөрдү жасаган. Башкача айтканда, өзбек оппозиционерлери Тажикстандын шайлоо мейкиндигинде “ишсиз” калышты. Коңшу Ооганстанга кетүү бул шарттарда сахнаны таптакыр таштап кетүү дегенди билдирет. Андыктан коңшу Кыргызстандын жетүүгө кыйын тоолуу аймактарына бурулуш жасоо азыркы кырдаалдан чыгуунун логикалык жолу сыяктуу көрүндү. Бирок эң негизгиси, ушундай жол менен Фергана өрөөнүнүн аймагында ислам анклавын түзө баштаса болот эле. [15, с.248] Бул өрөөнгө басып кирүүдөн мурда 1999-жылы 16-февралда Ташкенттин борборунда жардыруулар болгон. Ал эми Кыргызстандын Ош облусунун Баткен районунун аймагында Д.Намангани баштаган 800гө жакын куралчан согушкерлер биринчи жолу 1999-жылдын 31-июлунда табылган. Кыргыз бийлиги алардын аракеттерин өзбек аскерлери менен макулдашкан. Кыргызстандын бийлиги Баткен облусун дагы бир жолу өз көзөмөлүнө алууга аракет кылды. Өкмөттүк аскерлер жоочуларды тажик чек арасына чейин кууп барышкан. 1999-жылдын ноябрь айында Д.Наманганинин согушчандары (Кыргызстандан Өзбекстандын аймагына кирип келген) Ташкент облусунун Янгиабал шаарынын (Ташкенттен 75 км) ИИМдин кызматкерлерине бир нече жолу кол салышкан. Авиациянын колдоосу менен отряд жок кылынды. 2000-жылдын 5-майында расмий Дүйшөмбүнүн өтүнүчү менен Намангани Тажикстандын аймагынан чыгып, айрым тарапкерлери менен бирге Ооганстанга (Кундуз провинциясына) көчүп кеткен. АКШнын Ооганстандагы антитеррордук операциясында талиптер менен бирге Өзбекстан ислам кыймылы да талкаланган. Айрым маалыматтар боюнча Д.Намангани өлтүрүлгөн, кээ бир маалыматтар боюнча тирүү калган. Кандай болгон күндө да ОИК күчтөрдү жана каражаттарды кайра топтоду. Бүгүнкү күндө Ооганстанда Өзбекстан ислам кыймылынын 500-600 согушкери калган жок. Болжол менен ушунча адам Пакистандан канча саясий күчтөр ар түрдүү позицияларын тапкан.

Колдонулган адабияттар

1. Князев А. А. К истории афганского движения «Талибан»(середина-вторая половина 1990-х гг.) //Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные науки. – 2021. – Т. 21. – №. 4. – С. 13-21.
2. Малышева Д. Б. Афганский кризис и постсоветская Центральная Азия //Мировая экономика и международные отношения. – 2017. – Т. 61. – №. 8. – С. 14-23.
3. Шашок Л. А. Влияние региональных игроков на политический статус афганского движения «Талибан» //Исламоведение. – 2024. – Т. 15. – №. 1 (59). – С. 32-52.
4. Ищенко Н. С. Движение талибов и афганский мирный процесс //Азия и Африка сегодня. – 2021. – №. 9. – С. 23-28.
5. Гашимов Г. Б. Влияние движения Талибан на политические процессы в Афганистане и Пакистане //European Social Science Journal. – 2014. – №. 6-1. – С. 594-600.
6. Якубов И. Х., Нуриддинов У. К. У. Афганский фактор в Центральной Азии: текущие тенденции и перспективы развития //Постсоветские исследования. – 2021. – Т. 4. – №. 6. – С. 470-478.
7. Князев А. А. Афганские события весны-лета 2021 г. и обновление региональной безопасности //Постсоветские исследования. – 2021. – Т. 4. – №. 6. – С. 456-469.
8. Крашенинникова Е. А. Религиозная дипломатия в урегулировании афганского конфликта: возможности и ограничения //Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения. – 2019. – Т. 19. – №. 4. – С. 533-544.
9. Князев А. А. К вопросу об эволюции движения талибов в Афганистане //Сравнительная политика. – 2024. – Т. 14. – №. 1-2. – С. 79-96.
10. Кадыров, А. Афганистан: мурдагы коркунучтар, азыркы кооптонуулар / А. Кадыров, А. Кадыров // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 2, No. 3. – P. 172-178. – DOI 10.52754/16947452_2021_2_3_172. – EDN BFBVIL.
11. Нурдинова, К. Х. Радикализация ислама как угроза безопасности Центральной Азии / К. Х. Нурдинова // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – № 1-3. – С. 334-339. – EDN SUKLJQ.
12. Галмаматов, А. А. Хибатуллах ат-Таразий (ат-Туркистаний) жана ислам ишеним негиздери тууралуу көз караштары / А. А. Галмаматов // Вестник Ошского государственного университета. – 2025. – No. 1. – P. 200-211. – DOI 10.52754/16948610_2025_1_17. – EDN TELRHG.
13. Себетов, Ж. Ислам укук доктринасында адамдын укуктук катнаштын субъектиси болуп эсептелишинин негиздери / Ж. Себетов // Вестник Ошского государственного университета. – 2024. – No. 4. – P. 193-202. – DOI 10.52754/16948610_2024_4_19. – EDN RVJOMW.
14. Козукулов, Т. А. Кыргызстанда мамлекеттин динге болгон мамилеси жана тенденциялары / Т. А. Козукулов, И. Жумабай Уулу // Вестник Ошского государственного университета. – 2022. – No. 2. – P. 125-133. – DOI 10.52754/16947452_2022_2_125. – EDN JMTXEV.